

ARHITEKTONSKI RAZVITAK DVORCA MILJANE

Trista se godina dvorac Miljana¹ razvijao do svoje konačne prostorne organizacije. Za to vrijeme na njemu su se okušavali oblikovani principi više stilova, ali unutar prostornih dimenzija naznačenih prvim zamislama o dvorcu. Tijesna je međusobna veza ovih građevinskih zahvata upravo zbog jasne osnove na kojoj rastu, pa je pojedine od njih teško razabrati i vremenski odrediti. Unatoč tome, uz ustaljeno mišljenje po kojem su začeljno i bočno krilo dvorca građeni u 17. stoljeću, a prigradnje i pročeljno krilo u 18², mogu se ustanoviti još neke zanimljive činjenice njegove povijesti.

Ovdje treba izostaviti niz intervencija u organizaciji njegova unutrašnjeg prostora, jer su one redovno »lokalizirane« na strukturaliju površine izoliranih prostornih jedinica« pa bez obzira na svoju katkada izuzetnu vrijednost (zidne slikarije npr.), one nemaju neposrednog udjela, a niti ih možemo pozdano povezati uz neki zajednički trenutak razvitka arhitektonskog sustava.

Prvi put se dvorac Miljana javlja u dokumentima godine 1603.³ Godine 1597. još nije spomenut u ispravi u kojoj ban Ivan Drašković transumira jedan vrlo iscrpni diobeni dokument obitelji Ratkaj iz ranijeg vremena.⁴ Dakle, treba pretpostaviti da je za vrijeme koje dijeli ta dva datuma izgrađeno najstarije, u kosinu brijega utisnuto, začeljno krilo dvorca. Ono je zamišljeno u tradiciji renesansne sheme po kojoj su oko pravokutnog dvorišta četiri jednaka krila. Njihove su vanjske fasade redovno ritmizirane prozorima ujednačenog niza prostorija, dok se građevno tijelo arkadnim hodnicima otvara unutarnjem dvorištu. Iako je kod Miljane, u ovom prvom mahu, izgrađeno samo jedno krilo, ono pokazuje i prostornom organizacijom i konstruktivnim sistemom nesumnjivo porijeklo u ovakvoj arhitektonskoj shemi.⁵ Ali u njegovoj se strukturi očituju odstupanja ne samo od idealnog očitovanja ove sheme nego i od elementarnih građevinskih zakonitosti uopće. Nejednaki ritam prozora prvoga kata i posve slobodna postava prizemnih otvora česta je pojava u tako ranom vremenu u nas, ali ritmička, prema tome i statička diskomunikacija prizemnih, zidanih stupova i pravilnog ponavljanja u kamenu

¹ Dvorac Miljana je u sjeverozapadnom dijelu Hrvatskog zagorja. Gradili su ga Ratkaji, i u njihovom je posjedu bio dok nisu izumrli. U 19. stoljeću promijenio je više vlasnika dok ga u posljednjem deceniju 19. st. nije kupila porodica Jäger u čijem je vlasništvu i danas.

² Dvorac spominju: Gjuro Szabo: Kroz Hrvatsko Zagorje, Zagreb 1933. Ivan Bach: Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Hrvatskoj, Arhitektura, 1948.

Andela Horvat: Enciklopedija likovnih umjetnosti, svezak br. 3.

³ U diobenoj ispravi za posjede Veliki i Mali Tabor te Susedgrad god. 1603. nazivaju ga »curia pot mylijana« (Arhiv JAZU, arhiv Ratkaja, kutija I, svezak I.)

God. 1631. spominje se kao »curia Millyan« (isti izvor, kutija I, svezak IV).

⁴ Isti izvor (kutija I, svezak II).

⁵ Iako se često događalo da zbog različitih okolnosti takav građevinski koncept ne bude u cijelosti proveden, kod Miljane je postava vanjskog stubišta i zatvorenog tavanskog tako potisnuta u stranu da ono istupa u ravninu desne bočne fasade, pa je, na toj strani, unaprijed bila nemoguća dogradnja bočnog krila a da se ne prouzroče znatne građevinske nespretnosti.

klesanih stupova prvoga kata, koliko znam, izuzetna je pojava. Nije li to posljedica prekida u gradnji ili posljedice želje da se ritmički ujednači arkatura prvoga kata?⁶

Ovaj interkolumnij prvoga kata usvojio je i graditelj kasnijeg, u 17. stoljuću dograđenog, bočnog krila, i dosljedno ga proveo kao jedinicu raspona arkadnih otvora u obje etaže na njegovoj dvorišnoj fasadi. Ritmička napetost te fasade pojačana je smanjenom širinom zidne površine između prizemnih lukova i parapeta prvoga kata zahvaljujući znatno većoj visini prizemnih stubova i hodnika, što pokazuje vještijeg graditelja i sigurno trenutak zrelije stilske situacije — ali koja nastavlja identične prostorne sadržaje i arhitektonske motive.

Da drugi majstor sudjeluje pri gradnji bočnog krila pokazuju oblici kamenih stupova prvoga kata. Iako su dimenzijama jednaki onima na starijem krilu, razlikuju se vrlo karakterističnim detaljem: vrat im se konusno sužava, a na stupovima starijeg krila širi se prema kapitelu. Također, širi se vrat i ugaonog, udvojenog stupa između krila, što znači, da bočno krilo mada dužinom od samo četiri arkadna otvora, nastavlja prvotnu arhitektonsku ideju o zatvaranju unutrašnjeg dvorišta.

Treći značajni događaj u povijesti dvorca Miljane oslikavanje je vanjskih fasada obaju krila dvorca. Zidni oslik izveden je na novo nabačenom sloju pažljivije zaglađene žbuke,⁷ ali on je sada nejasan zbog kasnijeg naliča i štukaterskih radova oko prozora, pa se ne može steći cjelovit dojam o njegovu prvotnom izgledu. Moguće je ipak ustvrditi da su uglovi krila bili oslikani rustikom, da je snopom horizontalnih traka označena podjela njihovih etaža, i da su nad prozorskim otvorima prvoga kata bili položeni pravokutnici s polukružno istisnutom središnjom zonom svojih kraćih stranica. (Zona prozorskih parapeta možda je također bila obuhvaćena slikarskom intervencijom.)

Svi slikani oblici bjelinom kontrastiraju grafitnosivoj podlozi i tako na ranije minimalno aktiviranim vanjskim fasadama razvijaju plošno razvedenu ritmiku. Mogućnost njezina očitovanja bila je ograničena zatečenim stanjem, jer je posve neujednačeni ritam prozora posebno starijeg krila, bio velika teškoća nastojanju da se tako jednostavnim i malobrojnim oblicima uspješnije razradi takav zadatak. Teško da je mreža slikane raščlambe mogla u novom smislu prestrukturirati fasade, pa se taj pothvat može smatrati kao komentar postojećih građevinskih činjenica.

Ne treba previdjeti u ovom slikarskom zahvatu slutnju vertikalnih sila koje su posljedica zbrajanja slikanog pravokutnika i prozorskog otvora, ni samu namjeru da se oblikuje vanjština dvorca uvođenjem pikturalnog elementa. — Interes se, dakle, premješta od arkadnog sistema dvorišnih fasada na jasnije naglašavanje eksterijernih zona dvorca. Način na koji je ostvaren taj novi zadatak upućuje na rano doba baroknog stila u nas.

⁶ Vjerojatno je predložak Miljani bio dvorac Horvacka u vlasništvu iste porodice. On se spominje već u oporuci Petra Ratkaja godine 1585. (isti izvor, kutija I, svezak IV).

⁷ Na visokom vanjskom dimnjaku starijeg krila žbuka je također dvoslojna. To je sigurni pokazatelj da i on potječe iz vremena prije oslikavanja dvorca, osim njegova kruništa koje ima karakteristike kasnijeg zrelo baroknog vremena.

⁸ Oslik je relativno dobro očuvan na istočnom ogradnom zidu.

Krilima započeti pravokutnik vanjskog tlocrtnog ruba cijelog dvorca zatvorio je ogradni zid. On je građen od kamena lomljenca, a na njegovoj jednoslojnoj žbuci oslikani su pravokutnici, također bijeli na grafitnosivoj podlozi. Oni se ponavljaju pravilnim ritmom. Njihov je crtež utisnut u žitku podlogu. Teško da je zid ranije bio neožbukani, pa je, znači, istovremeno njegova izgradnja i oslikavanje. Je li taj događaj istodoban sa slikarskim radovima na krilima dvorca, ne može se ustanoviti. S jednakom vjerojatnosti može se pretpostaviti da je ogradni zid istovremen s vanjskim prigradnjama, dakle s idućom značajnom intervencijom, ili da je rezultat samostalnog zahvata.

Četvrta intervencija obuhvaća vanjske prigradnje uz dvorac. Jedna je kubus (od dvije prostorije, prizemne i prvoga kata) tako prigraden uz starije krilo da produžuje ravninu njegove bočne fasade i fasade novijeg krila za dvije prozorske osi. On potječe iz vremena kad su krila dvorca bila već oslikana, jer se mogu prepoznati tragovi ugaone rustike na bridu starijeg krila na koje se oslanja. Vijenac što se proteže zonom strehe cijelog dvorca najranije potječe iz vremena ove prigradnje jer u njezinom tavanskom prostoru sačuvan je dio strehe starijeg krila bez tragova ikakvih plastičnih profilacija.

Druga su prigradnja sanitarne prostorije prvoga kata smještene u dva identična pravokutna tijela koja imaju vrijednost rizalitnih istaka na istoj fasadnoj ravnini s prvom prigradnjom. Neizvjesno je jesu li oni s njom istovremeni, ali način kojim se priključuju sklapu cjeline pokazuje mnoge podudarnosti: po uzoru na postojeći oslik dvorca naslikan je na njima podioni vijenac etaža i na uglovima rustika; njihova je žbuka jednoslojna, što dokazuje da su mnogo kasnijeg datuma od obaju krila dvorca. Da nisu izrađeni u vrijeme njihova oslikavanja nema neposrednih podataka, ali stupnjem svoje stilske zrelosti upućuju sigurno nedavnijem vremenu; zabatna su im čela naglašena otvorom oblika uspravne elipse i energično razgibanim štuko-vijencem strehe, tako da oni nisu samo istaknuti sloj horizontalno pretegnute fasade, već su plastički motivi koji se od nje odvajaju i usmjeruju u prostor. Taj je utisak naglašen njihovom povećanom vertikalnom mjerom što nadvisuje fasadnu granicu krila i upravo u zoni njezina krovišta razvija već spomenute oblike. Ispod njih, u ravnini prozorskih otvora prvoga kata, naslikan je po jedan prozor, pa su tako ova rizalitna istaknuća obuhvaćena prozorskim nizom i »vraćena« fasadi kao njezin snažno oprostori i vertikalno usmjereni dio.

Težnja da se arhitektonsko tijelo cjeline dvorca raščlani i raznosmjerno razvije svakako je, u baroknom smislu, mnogo jasnije izrečena oblikovanjem rizalita nego prigradnjom sa stambenim prostorijama, koja samo pasivno produžuje i lomi površine fasade, egzistirajući u prostoru ali ne i orijentirajući se u njemu. Razlika u plastičkoj izražajnosti među prigradnjama ne mora značiti da nisu djelo istog graditelja. Zbog karakterističnog položaja dvorca na kosini brijega svaki je događaj u začelju, u brdo okrenutom prostoru teže pristupačan pogledu, pa bi i to mogao biti razlog manjeg interesa za plastičko oblikovanje prigradnje koja se ondje nalazi.

Peti značajni događaj u arhitektonskom razvitku dvorca Miljane izgradnja je pročeljnog krila. Ono je pravokutne osnove, prizemno i tako izduženo da se oslanja na cijelu dužinu čeonog dvorišnog zida.⁹ Zatvorena masa ovog

⁹ Površina dvorišnog zida uz koju se uspinje tavansko stubište ovog krila ostala je neobijeljena, pa je na njoj očuvan pravokutnik isječenih kutova.

krila u svome pročelju pravilno je ritmizirana s deset manjih prozorskih otvora, a u centralnoj zoni rastvara se gigantiziranim dvorišnim ulazom.¹⁰ Njegova šupljina nad sobom lučno je uvis potisnula krovšte, a ta na tren zauzeta prostorna snaga nastavlja se u vertikalnoj ljusci tornja sa satom. Inverznim odnosom, gdje je plastika (tornja) teret a snaga što ga nosi prostorna šupljina, ostvareno je dinamičko vertikalno usmjerenje koje je suprotna tema mirnom toku postranih zona krila. Oprostoreni portalni pilastri snaže vertikalnost rubnih dijelova ulazne šupljine i tako naglašavaju usmjerenost cijele fasadne površine centralnoj osi.

Cjelina dvorca na novi je način ustrojena karakteristikama ovog krila. Njegova niska masa otkriva pogledu gornji kat arkadno raščlanjenih fasada obaju starijih krila i tako ih uključuje u sliku pročelja dvorca. (To se osobito očituje pri pogledu iz veće udaljenosti.) U takvoj, novoj organizaciji toranj je vrlo značajan element, koji, ovisno o kretanju promatrača, naglašava i sudjeluje u mijenama odnosa sada dubinski raspoređenih arhitektonskih masa.

Graditelj pročeljnog krila mislio je sumarnim oblicima prostora, što je uvjetovalo uklanjanje plošnih ritmičkih elemenata. Bijeljenjem svih fasada on je vratio plastičku cjelovitost arhitektonskim volumenima,¹¹ ali sada prostorno jasno usmjerenim. Ovaj je graditelj znači vladao visokobaroknim principima arhitektonskog oblikovanja, pa je neobično da su se u građevinskom rješenju dogodile neke nespretnosti: oteretni lučni sistem tornja zbog loše izvedbe morao je biti poduprt gredama, a i štukaterski radovi na fasadi karakterizacijom profila njihovom i razgibanošću znatno zaostaju, na primjer, za onima na starijim krilima. Ako je sam majstor vodio cijeli taj građevinski pothvat, on je bio mnogo bolji ideator nego izvođač, bolji plastičar nego graditelj. Možda te razlike u vrijednosti između ideje i njezina ostvarenja daju naslutiti da je netko drugi vodio samu izvedbu.

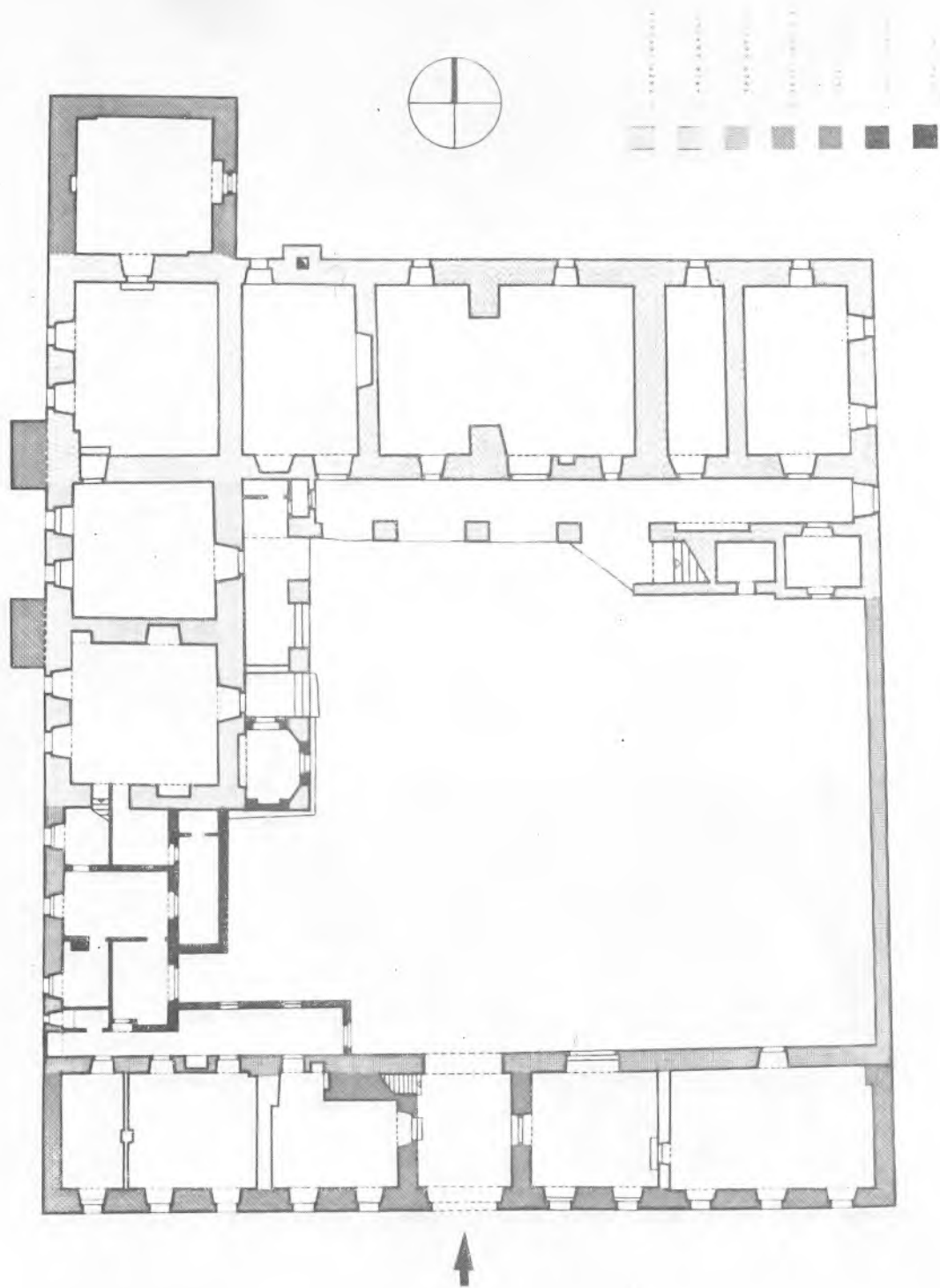
Godina 1746. upisana je na malom zvonu koje se nekada nalazilo u tornju krila; kruna bunara nosi godinu 1758; u zaglavnom kamenu naknadno ugrađenog dovratnika prizemne prostorije u najstarijem krilu uklesana je godina 1746. Svi ti datumi pokazuju da su se u toku petog i šestog decenija osamnaestog stoljeća događale na dvorcu neke promjene, ali to nisu pouzdani pokazatelji za dataciju najmlađeg, pročeljnog krila. Njegovom izgradnjom završava se niz kreativnih zahvata koji su dvorac Miljanu oblikovali u izuzetno vrijedan i ilustrativan primjer razvitka dvorca na tlu sjeverozapadne Hrvatske.

U 19. stoljeću dvorac je pretrpio manje, arhitektonski bezvrijedne promjene. U petom deceniju zazidan je posljednji travej prizemnog hodnika u novijem krilu, da bi taj prostor poslužio kao kapela. Ona je oslikana i datirana godinom 1849. U posljednjem deceniju izgrađena je nad stubištem jedna manja prostorija, a između bočnog i pročeljnog krila nekoliko njih, uz ogradni zid, kad su u njemu probijena i četiri prozorska otvora.

¹⁰ Na približno istom mjestu nalazio se raniji ulaz u ogradnom zidu, što se može zaključiti po vertikalnoj, u žbuci oblikovanoj traci na njegovoj neobijeljenoj površini u zoni tavanškog stubišta pročeljnog krila. Taj je oblik vjerojatno dio profilacije ranijeg portala.

¹¹ Štukatura oko prozora izvedena je samo na vanjskim fasadama starijih krila, a ne i na fasadi pročeljnog, što znači da je ono građeno nakon štukaterskih radova, jer ga oni inače sigurno ne bi mimoišli.

Trošnost i djelomična ruševnost danas ozbiljno ugrožavaju ovaj vrijedan spomenik: krovšte, gotovo netaknuto od vremena izgradnje, posve je dotrajalo; stropovi sa štukaturama u prostorijama gornjeg kata morali su već prije desetak godina biti poduprti drvenim nosačima — čak i u onom salonu oslikanom remek-djelima rokoko slikarstva.

54. MILJANA, faze izgradnje dvorca, (tlocrt prizemlja)

55. MILJANA, dvorac, začeljno i bočno krilo

56. MILJANA, dvorac, stup
začelnog krila

57. MILJANA, dvorac, stup
bočnog krila

58. MILJANA, dvorac, prigradnja uz bočno krilo

59. MILJANA, dvorac, tavanско stubište pročeljnog krila

60. MILJANA, bočno krilo dvorca

61. MILJANA, začetjno krilo dvorca

62. MILJANA, pročeljno krilo dvorca